

Artur Czuchryta

Cukrownia „Opole Lubelskie” podczas II wojny światowej

Rocznik Lubelski 40, 138-154

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Cukrownia „Opole Lubelskie” podczas II wojny światowej

.....

W czasie II wojny światowej polski przemysł przeszedł pod niemiecki zarząd i kontrolę. Dotyczyło to również Cukrowni „Opole Lubelskie” S. A. Znamienne, że przejęcie kontroli przez okupanta spowodowało spadek produkcji o kilkadziesiąt procent w stosunku do ostatniej kampanii z przełomu 1938/1939. Analiza danych źródłowych wykazała, że Cukrownia „Opole Lubelskie” była najmniejszą spośród wszystkich fabryk dystryktu lubelskiego, na co wpływ miały zarówno mały kontyngent wewnętrzny, jak i trudności z pozyskiwaniem surowca (buraków cukrowych).

Cukrownia „Opole Lubelskie” do 1942 r. pozostawała formalnie własnością rodziny Kleniewskich pobierającej przy tym dużą tenetę dzierżawną, ale po aresztowaniu przez Gestapo Przemysława Kleniewskiego trafiła w ręce III Rzeszy. Niemniej jednak już od końca 1939 r. miała niemiecki zarząd, który interesował się przede wszystkim podwyższaniem własnych apanaży, co miało wpływ na rentowność fabryki. Po wojnie Cukrownia „Opole Lubelskie” została ostatecznie znacjonalizowana w 1949 r.

Słowa kluczowe: cukrownia, okupacja niemiecka, przemysł, Opole Lubelskie

.....

Wstęp

Wybuch II wojny światowej, działania wojskowe i okres okupacji przyniosły trudną sytuację gospodarczą na obszarze Generalnego Gubernatorstwa, do którego zostało włączone województwo lubelskie. W celu maksymalnej eksploatacji podbitych terenów władze niemieckie wprowadziły obowiązkowe kontyngenty produktów rolnych i hodowlanych, którymi zostali obarczeni polscy chłopcy. Jednocześnie każda ilość towarów znajdowała zbyt na czarnym rynku, który charakteryzował się wysokimi cenami. Jak pisze Cecylia Leszczyńska, „w 1942/43, gdy kontrola okupanta była najsilniejsza, a opór społeczeństwa dopiero się rodził, rolnictwo Generalnej Guberni dostarczyło: 1,2 mln ton zbóż; 1,8 mln ton ziemniaków; 0,8 mln ton buraków cukrowych; 210 mln litrów mleka; 270 mln sztuk jaj

i 110 tys. ton mięsa”¹. W sumie poprzez wprowadzenie kontyngentów kontrolowano większą część produkcji, w tym m.in. 73% buraków cukrowych.

W stosunku do przemysłu Generalnego Gubernatorstwa Niemcy prowadzili zróżnicowaną politykę. Można mówić w tym kontekście o czterech okresach:

- od września 1939 r. do wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej w czerwcu 1941 r. – rabunkowa polityka okupanta, tj. demontaż i wywożenie do Niemiec maszyn, urządzeń i zapasów surowców;
- lata 1941–1942 – czas sukcesów militarnych III Rzeszy i uruchamianie w Generalnym Gubernatorstwie produkcji na potrzeby frontu;
- 1943 r. – na początku roku skutek ofensywy powietrznej aliantów na Niemcy przeniesiono na ziemie polskie (poza zasięg alianckich bombowców) niektóre zakłady przemysłowe z zachodnich Niemiec – polityka dekoncentracji terytorialnej przemysłu;
- od czerwca 1944 r. – Niemcy przenieśli część zakładów przemysłowych na zachód, a pozostałe obiekty zniszczyli².

Skutki wojny i polityki władz niemieckich uwidoczniły się w produkcji przemysłu cukrowniczego. Na przełomie 1940/1941 r. wytworzono 330 000 t cukru białego, co stanowiło 67,2% poziomu z 1938 r.³ W następnych latach produkcja cukru spadała. Pewnym wyjątkiem był sezon 1943/1944 r., kiedy osiągnięto sumę 435 000 t, co odpowiadało jednak tylko 88,6% wytwórczości z 1938 r.⁴ Na podstawie tych danych można wysnuć wniosek, że władze okupacyjne pomimo represji i potrzeb aprowizacyjnych nie zdołały odbudować stanu przemysłu cukrowniczego sprzed II wojny światowej.

Produkcja

W okresie II wojny światowej nazwę Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna zmieniono na niemiecką – Zuckerfabrik „Opole” A.G. in Opole, co było jednym z wielu przykładów przymusowego wprowadzania języka okupanta w Generalnym Gubernatorstwie. Fabryka znalazła się w zupełnie nowej rzeczywistości z całym systemem ograniczeń, nakazów i trudności związanych z polityką władz okupacyjnych, m.in. z koniecznością respektowania niemieckich zarządzeń i limitów surowcowych.

Jak wynika z tabeli 1, w kampanii 1939/1940 r. produkcja cukru białego w Cukrowni „Opole Lubelskie” S.A. wyniosła 44 700 q, co stanowiło 75,3% stanu z 1938/1939 r. W dwóch następnych sezonach (1940/1941 i 1941/1942) produkcja obniżyła się i ustabilizowała na tym samym poziomie, tj. 69,8% w porównaniu do 1938/1939 r. W kampanii 1942/1943 nastąpił wzrost o 7,1% w stosunku do poprzedniego okresu rozliczeniowego – 74,8% stanu z 1938/1939 r. Następane lata

1 A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2001, s. 361.

2 T. Kłosiński, *Polityka przemysłowa okupanta w Generalnym Gubernatorstwie*, Poznań 1947, s. 90.

3 *Historia Polski w liczbach*, t. 2: *Gospodarka*, red. F. Kubiczek [et al.], Warszawa 2006, s. 439, 446.

4 *Ibidem*; T. Kłosiński, *op. cit.*, s. 100.

przyniosły spadek produkcji, która w 1944/1945 r. osiągnęła poziom wręcz katastrofalny i stanowiła odpowiednio: 16,6% stanu z 1938/1939 r. i 22,2% wielkości z 1942/1943 r., tj. roku najwyższej produkcji cukrowni z okresu II wojny światowej.

Z informacji zawartych w tabeli 1 wynika, że Cukrownia „Opole Lubelskie” odnotowała wzrost jedynie w zakresie produkcji cukru żółtego I rzutu. W latach 1939/1940–1944/1945 wytwarzanie tego towaru wzrosło o 23,7%, przy czym przez większą część okresu wojny produkcja wahała się od 34,2% do 45% stanu z 1939/1940 r.

W omawianym okresie stale zmniejszała się natomiast produkcja melasy i w sezonie 1944/1945 r. stanowiła tylko 21,0% poziomu z 1938/1939 r. Należy też wspomnieć, że w niektórych latach asortyment produktów wytwarzanych przez cukrownię bywał zróżnicowany, np. w kampanii 1943/1944 nie był produkowany cukier żółty I rzutu.

Tab. 1. Produkcja Cukrowni „Opole Lubelskie” w latach 1938/1939–1944/1945

Rok	Produkcja cukru białego w q	Produkcja cukru żółtego I rzutu w q	Produkcja melasy w q
1938/1939	59 391	–	12 916
1939/1940	44 700	1448	12 605
1940/1941	41 463	652	8587
1941/1942	41 465	546	9323
1942/1943	44 409	495	–
1943/1944	42 257	–	–
1944/1945	9867	1791	2720

Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, Cukrownia „Opole” w Opolu Lubelskim Spółka Akcyjna 1898–1945, sygn. 82, k. 25; sygn. 84, k. 15, 28; sygn. 85, k. 10; sygn. 86, k. 10, 18

W tabeli 2 zostały przedstawione informacje na temat produkcji przemysłu cukrowniczego w Generalnym Gubernatorstwie. Cukrownie były podzielone pod względem przynależności terytorialnej, a ich wytwórczość w kampanii 1940/1941 przedstawiała się następująco: najwięcej wyprodukowały fabryki z dystryktów lubelskiego (48,2% ogółu produkcji cukru w Generalnym Gubernatorstwie) i warszawskiego (22,4%), a mniej przypadło na pozostałe dwa dystrykty – krakowski (15,2%) i radomski (14,3%). Wśród siedmiu cukrowni dystryktu lubelskiego Cukrownia „Opole Lubelskie” w kampanii 1940/1941 plasowała się na ostatnim miejscu, a jej produkcja stanowiła 8,9% wytwórczości cukru w Lubelskiem.

Z obu tabel wynika, że zmniejszyło się znaczenie Cukrowni „Opole Lubelskie” w przemyśle cukrowniczym, ponieważ spadła produkcja tego zakładu w porównaniu do okresu II Rzeczypospolitej i do wytwórczości innych lubelskich cukrowni⁵. Na tle całego przemysłu cukrowniczego Generalnego Gubernatorstwa jedynie

5 A. Czuchryta, *Cukrownia „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna w Opolu Lubelskim w latach 1918–1939*, [w:] *Dzieje i kultura Opola Lubelskiego i okolic. Opolskie spotkania z przeszłością*, red. M. Ausz, H. Mącik, Lu-

dwie fabryki miały niższą od niej produkcję, a mianowicie: Cukrownia „Irena” i Cukrownia „Michałów”.

Tab. 2. Produkcja Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna na tle wytwórczości przemysłu cukrowniczego w dystryktach krakowskim, warszawskim, lubelskim i radomskim w kampanii 1940/1941

Nazwa dystryktu	Nazwa cukrowni	Produkcja w q
lubelski	„Garbów”	44 977
	„Klemensów”	72 861
	„Lublin”	121 614
	„Opole Lubelskie”	41 463
	„Rejowiec”	60 596
	„Strzyżów”	54 516
	„Wożuczyn”	71 137
	Razem:	467 164
warszawski	„Guzów”	49 157
	„Irena”	34 747
	„Józefów”	54 214
	„Michałów”	35 789
	„Sokołów”	43 060
	Razem:	216 967
krakowski	[brak danych]	58 273
	„Przeworsk”	89 023
	Razem:	147 296
radomski	„Częstocice”	70 400
	„Włostów”	68 000
	Razem:	138 400
Ogółem	16 cukrowni	969 827

Źródło: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Związek Zawodowy Cukrowni, sygn. 307, k. 8

W produkcji cukru podstawowe znaczenie miał tzw. kontyngent wewnętrzny, który określał możliwości produkcyjne poszczególnych cukrowni na rynku krajowym. W kampanii 1939/1940 cukrownie w Generalnym Gubernatorstwie zostały podzielone na cztery grupy pod względem wielkości kontyngentu wewnętrznego, który wynosił: I grupa – do 60 000 q cukru białego; II grupa – od 60 000 do 80 000 q; III grupa – od 80 000 do 100 000 q i IV grupa – ponad 100 000 q⁶.

W okresie II wojny światowej spadek produkcji w Cukrowni „Opole Lubelskie” wynikało m.in. z pojawiających się trudności z pozyskaniem buraków cukrowych

blin–Opole Lubelskie 2006, s. 129. Przed II wojną światową odczuwalny dla zakładu spadek produkcji pojawił się w 1932/1933 r. i był związany z ogólną koniunkturą gospodarczą w kraju.

⁶ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Związek Zawodowy Cukrowni [dalej: ZZC], sygn. 307, k. 11.

i mniejszych przerobów tego surowca. W kolejnych kampaniach zauważalne było obniżenie ilości przerabianych w zakładzie buraków cukrowych w porównaniu do okresu przedwojennego: w 1939/1940 r. zostało przerobionych 310 444 q buraków cukrowych; w 1940/1941 r. – 260 026 q; w 1941/1942 r. – 278 010 q; w 1943/1944 r. – 279 011 q – w 1944/1945 r. – 97 442 q⁷. W czasie II wojny światowej Cukrownia „Opole Lubelskie” w żadnej z prowadzonych kampanii nie osiągnęła poziomu przerobu buraków porównywalnego z 1938/1939 r.⁸.

Czas trwania kampanii był zróżnicowany, ale na ogół rozpoczynała się ona w październiku, a kończyła w grudniu, np.: 1940/1941 – od 14 października do 13 grudnia 1940 r.; 1941/1942 – od 20 października do 27 grudnia 1941 r.; 1942/1943 – od 16 października do 14 grudnia 1942 r.⁹. Dwa sezony w Cukrowni „Opole Lubelskie” były jednak nietypowe. Z powodu działań wojennych i ogólnej sytuacji politycznej daty zarówno rozpoczęcia kampanii, jak i jej zakończenia zostały przesunięte. W latach 1940/1941–1942/1943 kampanie cukrownicze trwały od 59 do 68 dni. W sezonie 1944/1945 r. obejmowały już 74 dni (21 XI–3 II 1945 r.), ale w 1939/1940 było to nawet 120 dni (30 X–26 II 1940 r.)¹⁰. Od ilości dni kampanijnych i zmian robotników w ciągu doby zależały ostatecznie: liczba porządkowa zmian w ciągu całej kampanii cukrowniczej (1939/1940 r. – 292 zmian; 1940/1941 – 191; 1941/1942 – 205; 1942/1943 – 178; 1943/1944 – 139; 1944/1945 – 93) oraz koszty ponoszone przez zakład¹¹.

Kampaniom cukrowniczym, które były przeprowadzane w czasie II wojny światowej w Cukrowni „Opole Lubelskie” towarzyszyły różne trudności, przede wszystkim o charakterze technicznym. Początkowo w kampanii 1939/1940 głównym problemem i przyczyną zastoju były częste kontrole skarbowe (np.: 3 XI, 11 XI, 24 XI, 20 XII), a potem doszły konieczne naprawy i czyszczenia kotłów (27 XI i 8 XII)¹². Dodatkowy postój cukrowni spowodowany był okresem świątecznym i trwał od 23 do 30 grudnia 1939 r. Na początku 1940 r. (3 I) pojawił się nowy problem, który w kolejnych kampaniach był coraz poważniejszy – brak dowozu buraków¹³, który spowodował większe przerwy w pracy cukrowni podczas kampanii 1940/1941 i 1941/1942¹⁴. Z kolei w sezonie 1944/1945 r. podstawową przeszkodę stanowił brak dostatecznej ilości wody potrzebnej do produkcji (np.: 24 XI, 28–29 XI, 5 XII 1944 r., 6–10 I 1945 r.)¹⁵, choć utrudnienia pojawiły się już 22 listopada, a postój był początkowo spowodowany koniecznością przeczyszczenia

7 Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Cukrownia „Opole” w Opolu Lubelskim Spółka Akcyjna 1898–1945 [dalej: COOL], sygn. 83, k. 23; sygn. 84, k. 15; sygn. 85, k. 10; sygn. 86, k. 10, 22.

8 APL, COOL, sygn. 82, k. 25. W kampanii 1938/1939 w Cukrowni „Opole Lubelskie” przerobionych zostało 363 234 q buraków.

9 APL, COOL, sygn. 84, k. 12, 14, 18, 28; sygn. 86, k. 2, 9.

10 APL, COOL, sygn. 83, k. 2, 23; sygn. 86, k. 12, 22. W liczbie dni kampanijnych nie została uwzględniona przerwa świąteczna.

11 APL, COOL, sygn. 83, k. 23; sygn. 84, k. 15, 28; sygn. 85, k. 10; sygn. 86, k. 2, 9, 22.

12 APL, COOL, sygn. 83, k. 9, 13, 16.

13 *Ibidem*, k. 23.

14 APL, COOL, sygn. 84, k. 2–13; sygn. 86, k. 4–9.

15 APL, COOL, sygn. 96, s. 10, 22–26, 42, 138–150.

kotłów¹⁶. Dodatkowym czynnikiem mającym negatywny wpływ na przebieg procesu produkcyjnego była niewystarczająca liczba robotników¹⁷. Z poczynionych rozważań wynika zatem, że sprawne przeprowadzenie kampanii było w dużym stopniu uzależnione od dostępności buraków cukrowych, ale też od możliwości nabycia potrzebnych cukrowni materiałów (węgla, koksu, kamienia wapiennego, drewna).

Z inwentarza Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna sporządzonego 30 czerwca 1941 r. wynika, że wśród plantatorów-dłużników cukrowni aż 65,9% należnego dla zakładu kapitału przypadało na plantatorów małorolnych. Pozostała część odnosiła się do plantatorów wielkorolnych m.in. majątków: Celejów, Felin, Świdno, Kębło, Karczmyska, Józefów i Ratoszyn, ale też do Stanisława Gerlicza z Kraczewic, Kazimierza Bukraby z Rąblowa, Czesława Kiwerskiego z Wronowa oraz Stefana Świerczewskiego z Mazanowa¹⁸.

W książce kont plantatorskich Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna z listopada 1940 r. wśród plantatorów małorolnych wymienieni zostali chłopci m.in.: wsi Pawłowice (46 plantatorów), Woli Pawłowskiej (1), Sadkowic (40), Kępy Piotrawińskiej (36), Kol. – Nadwiślańskiej, Kol. Raj, wsi Os – Solec (1), Piotrawina (24), Ostrowa – Kaliszańskiego (1), Kaliszan (1)¹⁹.

Okres II wojny światowej wpływał na politykę oszczędnościową cukrowni w zakresie zużycia potrzebnych na kampanię materiałów. W kampanii 1941/1942 Cukrownia „Opole Lubelskie” zużyła: 15 558 q węgla orzecha, 19 220 q węgla miazgu, 15 960 q kamienia wapiennego oraz 1708 q koksu²⁰. W następnej kampanii (1942/1943) – jak wspomniano – produkcja cukru białego wzrosła o 7,1% w porównaniu do 1941/1942 r., ale zużycie materiałów było mniejsze: koksu o 6,3%, a kamienia wapiennego o 8,4%. Dane te świadczą o racjonalizacji gospodarki surowcowo-materiałowej cukrowni i uzyskiwaniu większej wydajności produkcyjnej. Z kolei w kampanii 1944/1945 cukrownia używała „węgiel sowiecki” i początkowo stanowił on 50% ogólnego zużycia zakładu (listopad 1944 r.), ale później nawet 100% (styczeń 1945 r.)²¹.

W celu umiejętnego zaopatrzenia Cukrowni „Opole Lubelskie” w potrzebne surowce oraz sprawnej wysyłki wyprodukowanego cukru zakład posiadał trzy działy transportu: kolejowy (wartość – 38 213 zł), samochodowy (9000 zł) i wodny (16 662 zł). Tabor kolejowy (tj. kolejka wąskotorowa) miał zapewnić cukrowni wysyłkę cukru oraz zwózkę buraków cukrowych (były one też dostarczane furmankami). Tabor samochodowy wykorzystywany był głównie do realizacji potrzeb kierownictwa fabryki. Z kolei tabor wodny pływający po Wiśle obsługiwał cukrownię w zakresie przewozu cukru i nasion buraka cukrowego. W niektórych

16 *Ibidem*, s. 4.

17 *Ibidem*.

18 APL, COOL, sygn. 134, s. 49–50. Na plantatorów małorolnych na dzień 30 VI 1941 r. przypadała kwota 505 720 zł, na plantatorów wielkorolnych (dłużników) natomiast – 261 972 zł.

19 APL, COOL, sygn. 5, k. 43–149. Stan książki kont plantatorskich na 18 XI 1940 r.; nazwy wsi zgodne z zapisem w tymże źródle.

20 APL, COOL, sygn. 94, s. 205.

21 APL, COOL, sygn. 96, s. 30–216.

przypadkach zakład korzystał również z usług zewnętrznych firm transportowych, np. w maju 1942 r. zapłacił Żegludze Rzecznej „Vistula” za przewóz cukru i nasion buraka cukrowego do Magnuszewa²².

Tab. 3. Środki transportu w Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna – stan na 30 czerwca 1941 r.

Dział transportu	Nazwa środków transportu	Ilość	Wartość w zł
Tabor kolejowy	wagony o pojemności 4 t	24	9375
	wagony o pojemności 2 t	15	1680
	wagony czterosiowe o pojemności 7 t	8	5360
	platformy	2	1400
	parowóz wąskotorowy dwuosiowy	1	8614
	parowóz wąskotorowy trzysosiowy	1	8614
	wywrotki kolejowe	22	2170
	cysterny wąskotorowe	2	1000
	Razem:	75	38 213
Tabor samochodowy	samochód osobowy marki Citroën	1	3000
	samochód osobowy marki Chevrolet	1	6000
	Razem:	2	9000
Tabor wodny	krypy A3 M.R.P. A11805	2	5390
	holownik „Zagłoba” M.R.P. A303 motor spalinowy 40 KM	1	5342
	krypa A2 M.R.P. A11804	1	5930
	Razem:	4	16 662
Razem wszystkie działy transportu:		81	63 875

Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, Cukrownia „Opole” w Opolu Lubelskim Spółka Akcyjna 1898–1945, sygn. 134, s. 31

Miejszem zbytu cukru z Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna był nie tylko rynek lokalny, najbliższy zakładowi, ale też miasta w dystrykcie lubelskim (Nałęczów, Biała Podlaska, Lubartów itd.) i innych dystryktach (m.in.: Kraków, Warszawa, Radom)²³. Odbiorcami cukru były też spółdzielnie spożywcze, np. w kampanii 1939/1940 – Powiatowa Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa w Mińsku Mazowieckim, Spółdzielczy Syndykat Rolniczy w Siedlcach i oddziały Spółdzielni „Społem” w Garwolinie i Siedlcach²⁴. Z kolei w 1941 r. melasa wyprodukowana w Cukrowni „Opole Lubelskie” była wysyłana do Gorzelnii „Łañcut” i „Żyrardów”²⁵.

22 *Ibidem*.

23 APL, COOL, sygn. 127.

24 APL, COOL, sygn. 106, k. 14.

25 AAN, ZZC, sygn. 106, k. 63–64.

Kapitały

Z zachowanych do dziś fragmentarycznych materiałów źródłowych wynika, że w okresie II wojny światowej właścicielem Cukrowni „Opole Lubelskie” pozostawała początkowo rodzina Kleniewskich. Prawdopodobnie datą graniczną był rok 1942, czyli moment aresztowania przez Gestapo Przemysława Kleniewskiego. Został on uwięziony na Zamku w Lublinie i skazany na karę śmierci, ale wyszedł na wolność dzięki wpłaceniu przez rodzinę wysokiej łapówki²⁶. Cały majątek został jednak skonfiskowany przez SS, a Kleniewscy musieli uciekać do Warszawy²⁷. Przemysław Kleniewski (1889–1944) i jego żona – Wanda Kleniewska z domu Pfeiffer (1893–1944) zginęli w czasie powstania warszawskiego; rozstrzelano ich 5 sierpnia 1944 r. w al. Szucha²⁸. Podobny los spotkał rodzinę Iłłakowiczów²⁹.

Powyższą tezę o przejściu Cukrowni „Opole Lubelskie” pod całkowitą kontrolę władz niemieckich po 1942 r. zdaje się potwierdzać jedynie w części zachowany materiał archiwalny. Chodzi tutaj o wprowadzenie do dokumentacji cukrowni języka niemieckiego po 1942 r., a także pojawiające się jedynie przed tym rokiem informacje dotyczące tenuty dzierżawnej dla Kleniewskich i dane na temat akcji oraz kapitału zakładowego³⁰.

Należy stwierdzić, że w pierwszych latach II wojny światowej w dalszym ciągu realizowana była umowa z 22 czerwca 1932 r. w sprawie oddania Cukrowni „Opole Lubelskie” w dzierżawę Spółce Akcyjnej, którą wówczas reprezentowali Zdzisław Bęski i Stefan Skoczyński³¹. Tenuta była dalej wypłacana Kleniewskim w czterech ratach, chociaż jej wartość znacznie wzrosła w stosunku do kwoty ustalonej w momencie zawarcia umowy. Jej wysokość w kampanii 1939/1940 osiągnęła 383 969 zł, a kwota ta była płatna w czterech ratach: (1) 12 czerwca 1939 r. – 76 175 zł, (2) 8 lipca 1939 r. – 76 175 zł, (3) 31 października 1939 r. – 76 175 zł, (4) 3 lutego 1940 r. – 155 444 zł. Z kolei w sezonie 1940/1941 r. ogólna suma tenuty dzierżawnej za cukrownię wzrosła o 15,9% i wyniosła 445 183 zł. Została ona opłacona także w czterech ratach: (1) 30 kwietnia 1940 r. – 102 741 zł, (2) 18 lipca 1940 r. – 102 741 zł, (3) 31 grudnia 1940 r. – 102 741 zł, (4) 31 stycznia 1941 r. – 102 741 zł, a pozostałe 34 219 zł wpłacono 30 czerwca 1941 r.³². Dodatkowo w kampanii 1940/1941 właściciele otrzymali od cukrowni tenutę za dzierżawę kolejki, która służyła do transportu buraków cukrowych. Była to kwota 4810 zł, tj. po 5 gr od każdego 1 q przewiezionych buraków³³.

26 K. Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa polskiego 1939–1956*, Warszawa 1995, s. 466.

27 *Ibidem*; M. Soborska, *Szkice z dziejów Kluczkowic*, Lublin 1998, s. 97.

28 K. Jasiewicz, *op. cit.*, s. 466.

29 *Ibidem*, s. 374.

30 APL, COOL, sygn. 131, k. 153; sygn. 134.

31 A. Czuchryta, *Cukrownia „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna...*, *op. cit.*, s. 124; idem, *Przemysł rolno-spożywczy w województwie lubelskim w latach 1918–1939*, Lublin 2008, s. 126–127.

32 APL, COOL, sygn. 131, k. 153; sygn. 132, k. 145.

33 APL, COOL, sygn. 132, k. 145. W kampanii 1940/1941 przewieziono kolejką 96 210 q buraków cukrowych.

Tab. 4. Wierzyciele Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna w Opolu Lubelskim – stan na 30 czerwca 1941 r.

Lp.	Nazwa wierzyciela	Kwota
1.	Bank Cukrownictwa, Oddział w Warszawie	1 203 487,00 zł
2.	Cukrownia „Lublin” Spółka Akcyjna	523 261,46 zł
3.	Cukrownia „Garbów” Spółka Akcyjna	87 477,31 zł
4.	I Urząd Skarbowy w Warszawie	52 885,63 zł
5.	Cukrownia „Opole Lubelskie”	52 500,00 zł
6.	Aleksander Janasz i Spółka w Warszawie	37 865,80 zł
7.	II Urząd Skarbowy w Lublinie	17 892,53 zł
8.	Związek Spółdzielni Spożywców „Społem”	14 800,00 zł
9.	Ubezpieczenia Społeczne	6509,22 zł
10.	Perketresbank Ost Krakau	5699,96 zł
11.	Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa w Puławach	4340,68 zł
12.	Fabryka Konserw w Zagłobie	3699,61 zł
13.	Skarb Państwa	2426,47 zł
14.	Związek Zawodowy Cukrowni	1269,80 zł
15.	Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa w Opolu Lubelskim	1223,67 zł
16.	Frank Redbaway, Warszawa	875,70 zł
17.	Pulease, Londyn	644,93 zł
18.	Urząd Skarbowy w Puławach	378,54 zł
19.	Ortwein i Spółka	55,60 zł
20.	Monopol – Pertriebsgesellschafte für Mineralöl	45,22 zł
21.	Zjednoczone Elektrownie Okręgu Radomsko-Kieleckiego	21,32 zł
22.	Wapno i kamieniołomy	8,40 zł
Razem:		2 017 368,85 zł

Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, Cukrownia „Opole” w Opolu Lubelskim Spółka Akcyjna 1898–1945, sygn. 134, s. 53–54

Według inwentarza Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna 30 czerwca 1941 r. kapitał zakładowy cukrowni wyniósł 250 000 zł, czyli 2500 akcji, po 100 zł każda. Do tej kwoty dołączyć trzeba kapitał zapasowy – 46 708 zł oraz amortyzacyjny – 100 820 zł³⁴. Ponadto z zysków z ubiegłych lat cukrownia posiadała 41 658 zł, a w kampanii 1940/1941 zakład odnotował stratę w wysokości 5859 zł³⁵. Niepodniesiona dywidenda stanowiła 30 czerwca 1941 r. kwotę 1836 zł, a rezerwa na wątpliwe aktywa przeniesiona z 1939/1940 r. – sumę 50 000 zł³⁶. Cukrownia „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna posiadała też niewielki kapitał w kwocie 11 550 zł ulokowany w papierach wartościowych i udziałach w innych firmach, które 30 czerwca 1941 r. obejmowały: 200 sztuk akcji Banku Handlowego, 30 udziałów

34 APL, COOL, sygn. 134, s. 53.

35 *Ibidem*, s. 57.

36 *Ibidem*, s. 53, 56.

Spółki Handlowej Cukrowni Związkowych w Warszawie, udziały w firmie Obst und Gemüse w Lublinie, 35 udziałów Powiatowej Spółdzielni Rolniczo-Handlowej w Puławach i 27 udziałów Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w Opolu Lubelskim³⁷.

Wśród wierzycieli Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna aż czterech posiadało 92,5% wszystkich zobowiązań cukrowni, a były to: Bank Cukrownictwa Oddział w Warszawie, Cukrownia „Lublin” Spółka Akcyjna, Cukrownia „Garbów” Spółka Akcyjna oraz I Urząd Skarbowy w Warszawie. Z kolei pośród wynotowanych w tabeli 5 dłużników Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna ośmiu było winnych cukrowni 91,5% ogółu należności: Bank Cukrownictwa Oddział w Warszawie, Cukrownia „Woźuczyn” Spółka Akcyjna, Cukrownia „Klemensów” Spółka Akcyjna, Cukrownia „Rejowiec” Spółka Akcyjna, Gorzelnia w Żyrardowie, L. Zieleniewski i Fitzner-Gamper w Krakowie, Spółka Akcyjna Gnaszyńskie Manufaktury w Gnaszynie koło Częstochowy i Państwowy Bank Rolny Oddział w Lublinie.

Z danych zamieszczonych w tabelach 4 i 5 wynika, że Cukrownia „Opole Lubelskie” posiadała zarówno dłużników, którzy byli jej winni pieniądze, jak też wierzycieli, tj. firmy, banki i urzędy, którym z kolei cukrownia zalegała z płatnościami. Porównując przywołane informacje, należy stwierdzić, że na 30 czerwca 1941 r. należności dla cukrowni przewyższały o 262 674,45 zł zobowiązania wobec wierzycieli, które zakład musiał uregulować. Z analizy danych nasuwa się więc wniosek, że sytuacja ekonomiczna zakładu, pomimo trudności okresu wojny, była dobra. Z obu tabel wynika również, że zdecydowana większość dłużników i wierzycieli Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna pochodziła z tej samej branży cukrowniczej, co było związane ze specyfiką tej gałęzi przemysłu, tj. koniecznością pozyskiwania kredytów na remonty i okres kampanijny, kontyngentowaniem produkcji i formą sprzedaży.

Tab. 5. Dłużnicy Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna w Opolu Lubelskim – stan na 30 czerwca 1941 r.

Lp.	Nazwa zakładu	Kwota
1.	Bank Cukrownictwa w Poznaniu, Oddział w Warszawie	
	a) rachunkowość rozliczeń za cukier	1 196 713,07 zł
	b) konto specjalne	133 607,68 zł
	c) eksport cukru	9720,35 zł
	d) odbiorcy towarów	792,20 zł
2.	Cukrownia „Woźuczyn” Spółka Akcyjna	204 883,65 zł
3.	Cukrownia „Klemensów” Spółka Akcyjna	131 223,73 zł
4.	Cukrownia „Rejowiec” Spółka Akcyjna	119 274,40 zł
5.	Gorzelnia w Żyrardowie	75 566,50 zł
6.	L. Zieleniewski i Fitzner-Gamper, Kraków	75 302,57 zł

Lp.	Nazwa zakładu	Kwota
7.	Spółka Akcyjna Gnaszyńskie Manufaktury w Gnaszynie koło Częstochowy	70 400,50 zł
8.	Państwowy Bank Rolny, Oddział w Lublinie	68 655,00 zł
9.	Gustaw i Wiesława Bęscy	40 169,14 zł
10.	Cukrownia „Strzyżów” Spółka Akcyjna	33 307,33 zł
11.	F. Röver & Sohn w Lublinie	31 080,00 zł
12.	Polskie Towarzystwo Handlu Węglem „Węgloblok”	19 216,25 zł
13.	Wojska niemieckie	8623,59 zł
14.	Landwirtschaftliche Zentralstelle, Lublin	8411,10 zł
15.	Gorzelnia przemysłowa w Chełmie	7697,46 zł
16.	Inż. Wolski i Wiśniewski w Warszawie	7686,06 zł
17.	Zakłady Przemysłowe Bieranów	7256,41 zł
18.	Rektyfikacja Lubelska, Lublin	5548,72 zł
19.	Karol Glass i Spółka w Warszawie	5386,60 zł
20.	M.A. Gruss und Söhne, Warszawa	3168,00 zł
21.	Spółka Akcyjna Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich	3150,00 zł
22.	Bank Handlowy w Warszawie	2601,00 zł
23.	Bank Emisyjny Lublin	2303,58 zł
24.	Józef Chmielewski	1400,00 zł
25.	L. Zieleniewski i Fitzner-Gamper, Sosnowiec	1400,00 zł
26.	Dowanländische Trentram	1311,20 zł
27.	Ultramarinfabriken	703,60 zł
28.	Ł. Borkowski, Warszawa	660,00 zł
29.	Stanisław Śpiewak, Kaliszany	570,00 zł
30.	Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Opolu Lubelskim	462,00 zł
31.	Ignacy Chrzanowski, Sosnowiec	378,86 zł
32.	Polskie Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń Cukrowni	373,22 zł
33.	Bolesław Mialik	330,00 zł
34.	Żandarmeria w Opolu Lubelskim	274,60 zł
35.	„Poltkup” Polskie Towarzystwo Techniczne	124,00 zł
36.	Dyrekcja Kolejowa Radom	95,19 zł
37.	Urząd Gminy w Opolu Lubelskim	73,50 zł
38.	Ubezpieczalnia Społeczna Towarzystwo Separato	58,03 zł
39.	Wiktor Zaborowski, Leśniczówka	50,10 zł
40.	Związek Plantatorów Buraka Cukrowego	18,00 zł
41.	Polmin Państwowa Fabryka Olejów	10,11 zł
42.	Drukarnia „Express”, Lublin	6,00 zł
Razem:		2 280 043,30 zł

Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, Cukrownia „Opole” w Opolu Lubelskim Spółka Akcyjna 1898–1945, sygn. 134, s. 47–49

Nadwyżki kapitałowe Cukrownia „Opole Lubelskie” przeznaczala na inwestycje, konieczne remonty i modernizację. Od początku kampanii 1939/1940 do 30 czerwca 1941 r. na wspomniane cele wydano 70 370 zł, z czego 50,8%

przeznaczono na zakup nowych maszyn³⁸. Drugą poważną pozycją był remont nadzwyczajny, który pochłonął 32,9% wzmiankowanej kwoty i obejmował powiększenie dyfuzorów, tj. zakup potrzebnych materiałów i opłacenie robocizny przy nadsztukowaniu 14 dyfuzorów wykonanej przez kotlarza Adama Żywickiego³⁹. Ponadto została przeprowadzona rozbudowa warsztatów za 2605 zł (3,7% z ogólnej wydanej sumy) i budowa kolejki Zagłoba – Wisła za 8844 zł (12,6%).

Zarząd i pracownicy

W okresie II wojny światowej Zarząd Cukrowni „Opole Lubelskie” został zdominowany przez Niemców i zasiadali w nim: baron R. von Deitman, dyrektor Leopold Hannes i M. von Luckie⁴⁰. Taki skład zarządu ukształtował się prawdopodobnie pod koniec 1939 r., ponieważ w zachowanych materiałach źródłowych wymienione nazwiska pojawiły się już w styczniu 1940 r. Potwierdza to tezę, iż już przed 1942 r. (czyli jeszcze przed aresztowaniem Przemysława Kleniewskiego) władze niemieckie chciały mieć wpływ na działalność cukrowni.

Wynagrodzenie członków zarządu było ciągle podwyższane i tylko od 1 stycznia do 31 marca 1940 r. wzrosło z 2700 do 5965 zł, czyli o 120,9%⁴¹. Z kolei honorarium dla członków Komisji Rewizyjnej wypłacone 31 marca 1940 r. za rok operacyjny 1939/1940 wynosiło 1500 zł⁴². Członkowie zarządu, urzędnicy i robotnicy stali otrzymywali deputaty. W przypadku dyrektora Cukrowni „Opole Lubelskie” deputat za marzec 1940 r. wyniósł 144 kg cukru⁴³. Dyrektor uzyskał też zwrot kosztów za wyjazdy służbowe i zużytą w tych celach benzynę (w taki sposób została rozliczona podróż dyrektora L. Hannesa w maju 1942 r.⁴⁴). Z kolei robotnikom w ramach deputatu w 1940 r. przysługiwała opłata za mieszkanie oraz po 3 kg cukru na miesiąc, urzędnikom natomiast – opłata za prąd do ich mieszkań położonych w Opolu Lubelskim i pieniądze na „usługi przy domach”⁴⁵.

W okresie II wojny światowej w Cukrowni „Opole Lubelskie” byli zatrudniani urzędnicy stali i sezonowi na czas kampanii. Podlegali oni bezpośrednio Stefanowi Królikowskiemu – kierownikowi biura cukrowni. Odpowiedzialną funkcję wśród urzędników cukrowni pełnił też buchalter – Wacław Kochanowski. Urzędnicy otrzymywali za swoją pracę – jak wspomniano – pensję i deputaty, a niektórzy jeszcze dodatkowe wynagrodzenie, np. buchalter dostawał pensję bilansową za sporządzenie bilansu z poprzedniego roku, która w kampanii 1939/1940 wyniosła 1200 zł⁴⁶.

38 *Ibidem*, s. 28.

39 *Ibidem*.

40 APL, COOL, sygn. 127; sygn. 131, k. 28.

41 APL, COOL, sygn. 131, k. 28. Z kwoty 2700 zł po 44,4% uzyskali baron R. von Deitman i dyrektor L. Hannes. Pozostałe 11,1% przypadło M. von Luckie.

42 *Ibidem*.

43 *Ibidem*, k. 37.

44 APL, COOL, sygn. 127.

45 APL, COOL, sygn. 130, k. 36; sygn. 131, k. 37.

46 *Ibidem*.

Tab. 6. Pensje urzędników sezonowych Cukrowni „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna w kampanii 1939/1940

Miesiąc kampanii	Rok kalendarzowy	Wysokość pensji wypłaconych urzędnikom sezonowym
październik	1939	5648,44 zł
listopad	1939	9753,18 zł
grudzień	1939	8870,45 zł
styczeń	1940	6689,10 zł
luty	1940	3261,60 zł
marzec	1940	2899,00 zł
Razem za kampanię 1939/1940:		37 121,77 zł

Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, Cukrownia „Opole” w Opolu Lubelskim Spółka Akcyjna 1898–1945, sygn. 131, k. 27

Z danych zawartych w tabeli 6 wynika, że ogólna suma wypłaconych pensji urzędnikom sezonowym w kampanii 1939/1940 wyniosła 37 121,77 zł, przy czym 65,4% tej kwoty wypłacono w pierwszych trzech miesiącach kampanii (październik, listopad i grudzień 1939 r.). Taką sytuację należy tłumaczyć zwiększonym w tym okresie przerobem buraków, a więc również powiększeniem zakresu pracy urzędników sezonowych i ich możliwości zarobkowych. Ogólna sytuacja ekonomiczna, tj. wzrost cen i trudności z nabywaniem produktów pierwszej potrzeby, powodowały stałe podwyższanie wynagrodzeń. Pensja za maj 1942 r. wypłacona tylko urzędnikom stałym cukrowni w kwocie 11 395 zł była o 16,8% wyższa od najwyższej płacy miesięcznej uzyskanej przez urzędników sezonowych w kampanii 1939/1940⁴⁷.

Tab. 7. Proponowane podwyżki pensji urzędników w cukrowniach w Generalnym Gubernatorstwie przeliczone na cukier, mleko, ziemniaki, chleb i węgiel – stan na 10 września 1940 r.

Wysokość miesięcznej pensji	Wysokość podwyżki	Przeliczenie na inne produkty				
		cukier	mleko	ziemniaki	chleb	węgiel
powyżej 500 zł	25%	93 kg	300 l	844 kg	270 kg	2455 kg
od 300 do 500 zł	30%	83 kg	267 l	750 kg	240 kg	2182 kg
poniżej 300 zł	35%	73 kg	234 l	656 kg	210 kg	1909 kg

Źródło: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Związek Zawodowy Cukrowni, sygn. 295

Jak wynika z tabeli 7, proponowane podwyżki pensji urzędników cukrowni w 1940 r. dotyczyły wszystkich cukrowni działających w Generalnym Gubernatorstwie. Najwyższe procentowo zwwyżki miały uzyskać osoby zarabiające najmniej. Ponadto ci, którzy posiadali na utrzymaniu rodziny, mieli otrzymywać

47 *Ibidem*.

w produktach pełny ekwiwalent wspomnianej podwyżki. Z kolei urzędnicy nie-utrzymujący rodzin – tylko połowę tego ekwiwalentu⁴⁸.

Tabela 8 ukazuje poziom wynagrodzenia robotników stałych i sezonowych w cukrownictwie w Generalnym Gubernatorstwie na 10 września 1940 r. Stosunek płacy robotników zarabiających najwięcej (I kategorii) do tych otrzymujących najmniej (młodociani i kobiety) wynosił 1:2,7. Najwyższą proponowaną podwyżkę mieli uzyskać pracownicy mający najniższe pensje: robotnicy III kategorii o 40% i po 50% podwyżki robotnicy zwykli i sezonowi oraz młodociani i kobiety. Ci, którzy utrzymywali rodziny, mieli uzyskać pełny ekwiwalent w produktach tej podwyżki, a nieposiadający rodzin tylko połowę wspomnianego ekwiwalentu⁴⁹.

Tab. 8. Proponowane podwyżki pensji robotników w cukrowniach w Generalnym Gubernatorstwie przeliczone na cukier, mleko, ziemniaki, chleb i węgiel – stan na 10 września 1940 r.

Wysokość miesięcznej pensji	Wysokość podwyżki	Przeliczenie na produkty za ośmiogodzinny dzień pracy				
		cukier	mleko	ziemniaki	chleb	węgiel
robotnicy I kategorii pobierający 80 gr za 1 godz.	30%	1,324 kg	4,267 l	12,000 kg	3,840 kg	34,91 kg
robotnicy II kategorii pobierający 60 gr za 1 godz.	35%	1,159 kg	3,733 l	10,500 kg	3,360 kg	30,55 kg
robotnicy III kategorii pobierający 43 gr za 1 godz.	40%	0,952 kg	3,067 l	8,625 kg	2,760 kg	25,09 kg
robotnicy zwykli i sezonowi pobierający 36 – 40 gr za 1 godz.	50%	1,048 kg	3,378 l	9,500 kg	3,040 kg	27,64 kg
robotnicy młodociani i kobiety pobierający 30 gr. za 1 godz.	50%	0,828 kg	2,667 l	7,500 kg	2,400 kg	21,82 kg

Źródło: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Związek Zawodowy Cukrowni, sygn. 295

Z danych zamieszczonych w tabeli 9 wynika, że ogólna suma wypłaconych pensji robotników dniówkowych w Cukrowni „Opole Lubelskie” w latach 1942–1943 przy porównaniu miesięcznym powiększyła się o 19,2%. Podwyżka ta dotyczyła głównie trzech miejsc pracy robotników dniówkowych: Kolej – wzrost o 115,1%, Gospodarstwo rolne – o 21,0% i Warsztaty – o 16,8%. Mniejsze wypłaty otrzymywali natomiast robotnicy dniówkowi w Magazynie – pensje niższe o 17,4%, w Fabryce – o 8,7% i na Placu – o 2,0%, co było spowodowane okresem ich pracy, która odbywała się poza kampanią cukrowniczą.

48 AAN, ZZC, sygn. 295.

49 *Ibidem*.

Tab. 9. Pensje robotników dniówkowych w Cukrowni „Opole Lubelskie” w latach 1942–1943

Pensja za okres	Rok	Miejsce pracy robotników dniówkowych	Wysokość pensji wypłaconych robotnikom
12 IV – 25 IV	1942	1. Warsztaty	3842,95 zł
		2. Fabryka	1409,28 zł
		3. Plac	2068,14 zł
		4. Magazyn	1353,28 zł
		5. Kolejka	2432,40 zł
		6. Gospodarstwo rolne	920,00 zł
		7. Żydzi	1284,14 zł
		Razem:	13 310,19 zł
11 IV – 24 IV	1943	1. Warsztaty	4487,51 zł
		2. Fabryka	1286,14 zł
		3. Plac	2027,72 zł
		4. Magazyn	1117,80 zł
		5. Kolejka	4292,80 zł
		6. Kolej wąskotorowa Zagłoba	939,20 zł
		7. Gospodarstwo rolne	1113,68 zł
		8. Naładunek i wyładunek	600,00 zł
		Razem:	15 864,85 zł

Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, Cukrownia „Opole” w Opolu Lubelskim Spółka Akcyjna 1898–1945, sygn. 127

Ogromny wzrost płac w kolei pracującej na potrzeby Cukrowni „Opole Lubelskie” był natomiast spowodowany większymi funduszami zakładu przeznaczonymi na remont kolejki wąskotorowej i na nowe inwestycje (np.: kolei Karcz-miska – Zagłoba, Piotrawin, Świdno, Opole Lubelskie – Świdno, budowa kolejki Zagłoba – Wisła)⁵⁰.

W latach II wojny światowej praca w Cukrowni „Opole Lubelskie” w okresie kampanijnym odbywała się na ogół na trzy zmiany, a po zakończeniu sezonu były prowadzone potrzebne remonty. Warunki wojenne miały jednak wpływ nie tylko na pracę cukrowni, zwłaszcza w okresie kampanii i towarzyszące temu trudności, ale również na konieczność realizacji nowych zadań, nieznanych w okresie przedwojennym. Do tych czynności wykonywanych przez niektórych pracowników cukrowni można było zaliczyć konwojowanie transportów cukru i melasy do miejsca ich przeznaczenia, tj. do odbiorców. Dla przykładu tylko w maju 1942 r. cukrownia, troszcząc się o całość swoich dostaw, przeznaczyła na konwojowanie 1864,85 zł⁵¹. Wśród pracowników, którzy byli zaangażowani w realizację tego zadania we wspo-

50 APL, COOL, sygn. 127; sygn. 134, s. 51.

51 APL, COOL, sygn. 127.

mnianym miesiącu należy wymienić: J. Andrzejewskiego (konwojował cukier do Międzyrzecza Podlaskiego; koszt wyjazdu – 262,00 zł), Stanisława Bęskiego (Warszawa – 243,75 zł; Garwolin – 168,50 zł), Z. Szachnowicza (Warszawa – 243,75 zł; Łuków – 212,75 zł), T. Mencla (Biała Podlaska – 228,00 zł), L. Szubiałkowskiego (Radom – 209,50 zł), Jerzego Gosińskiego (Kraśnik – 165,00 zł; Lubartów – 92,00 zł) oraz J. Malinowskiego (Piotrawin – 10,00 zł)⁵². Konwojowany był również wywóz melasy do stacji kolejowej Nałęczów, np. w maju 1942 r. został do tej czynności oddelegowany Czesław Szczotkarski (koszt wyjazdu – 29,60 zł)⁵³.

Cukrownia „Opole Lubelskie” Spółka Akcyjna zapewniała swoim pracownikom różne świadczenia socjalne, przy czym realizowane były one głównie przed II wojną światową i na jej początku (lata 1939–1940). Później bowiem wojenna zawierucha zmusiła zakład do zawieszenia lub znacznego ograniczenia tego typu należności. W 1939 r. w ramach wsparcia socjalnego robotnicy uzyskali następującą pomoc: wpisowe na dzieci robotników cukrowni, które uczęszczały do przedszkola w Opolu Lubelskim, dofinansowanie leczenia pracowników i kształcenia ich dzieci, dotacje dla biblioteki należącej do Związku Zawodowego Robotników przy Cukrowni „Opole Lubelskie”⁵⁴.

Okres II wojny światowej zakończył się przejściem Cukrowni „Opole Lubelskie” w 1945 r. pod przymusowy zarząd państwowy, a w 1949 r. zakład ten przeszedł ostatecznie na własność państwa⁵⁵.

Reasumując, należy stwierdzić, że podczas II wojny światowej Cukrownia „Opole Lubelskie” znalazła się w nowej rzeczywistości gospodarczej, która znacznie utrudniała funkcjonowanie zakładu. W latach 1939/1940–1944/1945 produkcja cukru białego obniżyła się o 77,9%, a melasy o 78,9%. Zmniejszenie wytwórczości spowodowało spadek znaczenia Cukrowni „Opole Lubelskie” zarówno w Lubelskiem, jak i w całym przemyśle cukrowniczym Generalnego Gubernatorstwa. W 1940/1941 r. na 16 funkcjonujących zakładów Cukrownia „Opole Lubelskie” zajmowała dopiero 14 pozycję. Na powyższą sytuację ekonomiczną fabryki miały wpływ trudności z pozyskaniem buraków cukrowych do przerobu, niedostateczną liczbą robotników, a w kampanii 1944/1945 również brakiem dostatecznej ilości wody. Właściwie już od końca 1939 r. Cukrownia „Opole Lubelskie” była w coraz większym stopniu uzależniona od okupacyjnych władz niemieckich, a symbolami tego stały się: zmiana nazwy zakładu na Zuckerfabrik „Opole” A.G. in Opole, nowy zarząd złożony z Niemców, wprowadzenie w dokumentach fabryki języka niemieckiego i wreszcie całkowite przejście cukrowni przez władze niemieckie po 1942 r.

52 *Ibidem*.

53 *Ibidem*.

54 APL, COOL, sygn. 130, k. 49–52.

55 F. Pomarańska, *Notatka informacyjna dotycząca zespołu akt Cukrowni „Opole” Spółka Akcyjna w „Opolu Lubelskim 1898–1945*, [w:] *Inwentarz zespołu akt Cukrownia „Opole” Spółka Akcyjna w Opolu Lubelskim z lat 1898–1945*, Lublin 1969.

.....

“Opole Lubelskie” Sugar Factory during World War Two

During World War Two the Polish industries were under German management and control. This was also the case with the “Opole Lubelskie” Sugar Factory SA (PLC). It is characteristic that the takeover by the German occupiers caused a decrease in production by several dozen percent as compared with the last sugar harvest of 1938/1939. Moreover, the analysis of reference data shows that the “Opole Lubelskie” Sugar Factory was the smallest among all factories in the Lublin District, which was also influenced by the small internal levy and difficulties with obtaining the raw material (sugar beets).

Until 1942 the “Opole Lubelskie” Sugar Factory was formally owned by the Kleniewski family, who received a sizable rent, but after the Gestapo arrested Przemysław Kleniewski, it was taken over as the Third Reich property. Nevertheless, the factory was under German management from late 1939, whose members were interested first of all in increasing their emoluments, which affected the profitability of the factory. After the war the “Opole Lubelskie” Sugar Factory was eventually nationalized in 1949.

Key words: sugar factory, German occupation, industry, Opole Lubelskie

.....